

TALABALARNING IQTISODIY AXBOROT KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHDA "LOYIHA" METODINING AHAMIYATI

Rajabov Asliddin Xolmirzayevich

Toshkent amaliy fanlar universiteti "Raqamli va fundamental fanlar kafedrası" katta o'qituvchisi
e-mail: rajabovasliddin254@gmail.com, orcid: 0009-0001-0617-4859

Annotatsiya: Ushbu maqolada iqtisodiyot yo'nalishi talabalarining iqtisodiy axborot kompetentligini rivojlantirish jarayonida "Loyiha" metodining pedagogik va amaliy ahamiyati ilmiy asosda tahlil qilinadi. Raqamli iqtisodiyot sharoitida axborot oqimlarini qayta ishlash, tahlil qilish, iqtisodiy qarorlar qabul qilishda ma'lumotlardan samarali foydalanish kompetentligini shakllantirish dolzarb vazifalardan biridir. Maqolada "Loyiha" metodining iqtisodiy axborot bilan ishlash ko'nikmalariga ta'siri, talabalarining mustaqil fikrlashi, tahliliy yondashuvi va iqtisodiy jarayonlarni modellashtirish qobiliyatini rivojlantirishdagi o'rni keng yoritiladi. Shuningdek, "Loyiha" metodining iqtisodiy axborot tahlili, ma'lumotlar vizualizatsiyasi, raqamli resurslar bilan ishlash kabi jihatlari amaliy misollar asosida ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: Loyiha metodi, iqtisodiy axborot, axborot kompetentligi, iqtisodiy tahlil, pedagogik texnologiyalar, raqamli iqtisodiyot, ma'lumotlar bilan ishlash, talabalarining kompetentligini rivojlantirish.

KIRISH

Zamonaviy raqamli iqtisodiyot sharoitida iqtisodiy axborotlar hajmi, turi va ulardan foydalanish tezligi keskin ortib bormoqda. Bu keskin o'sishda mehnat bozori talabalardan nafaqat keng qamrovli nazariy bilimga ega bo'lishni, balki axborotlarni tahlil qilish, qayta ishlash, iqtisodiy jarayonlarni modellashtirish va asosli qarorlar qabul qila olishni ham talab etadi. Shu sababli iqtisodiyot yo'nalishi talabalarida iqtisodiy axborot kompetentligini shakllantirish ustuvor masalalardan biri hisoblanadi.

Iqtisodiy axborot kompetentligi — bu talabaning iqtisodiy mazmundagi ma'lumotlarni yig'ish, saralash, qayta ishlash, taqqoslash, tahlil qilish, iqtisodiy ko'rsatkichlar orasidagi bog'liqliklarni aniqlash va ularni qaror qabul qilish jarayonida qo'llay olish qobiliyatidir. Bu kompetensiya mustaqil izlanish, axborot manbalari bilan ishlash madaniyati va iqtisodiy fikrlashni talab qiladi.

An'anaviy o'quv usullarida talabalar tayyor ma'lumotlarni qabul qiladilar, ammo ular bilan amaliy ishlash imkoniyati yetarli bo'lmaydi. "Loyiha" metodi esa talabaning o'quv faoliyatini faol, izlanuvchan, tahliliy va ijodiy yo'nalishda tashkil etishni ta'minlashda xizmat qiladi. Unda talaba ma'lumot to'playdi, iqtisodiy vaziyatni o'rganadi, real jarayonlarni modellashtiradi, iqtisodiy axborotni qayta ishlaydi va yakuniy mahsulot yaratadi.

Pedagogik nuqtai nazardan loyiha metodi:

- talabani markazga qo'yadi;
- amaliy faoliyatga yo'naltiradi;
- iqtisodiy axborot bilan ishlashni tabiiy jarayonga aylantiradi;
- ijodkorlik va tanqidiy fikrlashni rivojlantiradi;
- iqtisodiy muammoni hal qilishda axborot texnologiyalaridan foydalanishni rag'batlantiradi.

Mazkur maqolada loyiha metodining talabalarda iqtisodiy axborot kompetentligini shakllantirishdagi o'rni, iqtisodiy axborot bilan ishlash metodikasi va o'quv jarayoniga tatbiq etish bo'yicha ilmiy-amaliy yondashuvlar batafsil yoritiladi.

Adabiyotlar sharhi

XX asrning eng nufuzli pedagoglaridan biri John Dewey (1938) – "Experience and Education" ("Tajriba va ta'lim") asarida pedagogik jarayonlar haqida fikrlar bildirar ekan, ta'lim

jarayoni insonning tajribasi bilan uzviy bog'liq bo'lishi kerak degan xulasani keltiradi. U an'anaviy ta'limning qat'iy, mexanik, o'qituvchi markazli yondashuvini tanqid qiladi, lekin shu bilan birga progressiv ta'limning ham haddan tashqari erkin, tartibsiz shakllarini ham tanqid ostiga oladi. Deweyning asosiy maqsadi — ta'limni tajribaga asoslangan, lekin ilmiy asosga ega bo'lgan tizim sifatida qayta qurishdir.

Dewey ta'limni insonning hayotiy tajribasi bilan bog'liq holda ko'radi. Uning fikricha:

- Ta'lim — bu tajribani qayta qurish jarayoni.
- Har bir yangi tajriba avvalgisiga tayanadi va kelgusidagi tajribalarni shakllantiradi.
- Tajriba faoliyat, o'zaro ta'sir, muammo yechish, ijtimoiy muloqot orqali shakllanadi.

Deweyning ta'lim falsafasi ikki asosiy tamoyilga asoslanadi bular:

Uzluksizlik tamoyili-har bir tajriba keyingisiga ta'sir qiladi. Yaxshi tajriba-o'quvchini rivojlantiradi, yomon tajriba esa uni cheklaydi;

O'zaro ta'sir tamoyili-tajriba shaxsning ochki holati va tashqi muhit o'rtasidagi o'zaro ta'sir natijasida shakllanadi.

Dewey "yaxshi tajriba" tushunchasi quyidagi ko'rinishlarda tariflaydi:

O'quvchini rivojlantiradi - uning qiziqish, fikrlash, ijtimoiy ko'nikmalarini oshiradi;

Ijtimoiy jihatdan foydali - o'quvchi jamiyatda faol ishtirok etadi;

Kelajak tajribalar uchun zamin yaratadi - o'quvchilar yangi bilimlarni oson qabul qiladi;

O'quvchining ichki ehtiyojlariga mos keladi - o'quvchi o'rganishga ichki motivatsiya bilan kirishadi.

METODOLOGIYA

Ushbu tadqiqotning metodologiyasi iqtisodiy axborot kompetentligini shakllantirish jarayonida loyiha metodining pedagogik samaradorligini tahlil qilish, uning amaliy qo'llanish mexanizmlarini o'rganish va talabalarning iqtisodiy ma'lumotlar bilan ishlash ko'nikmalariga ta'sirini aniqlashga qaratilgan. Tadqiqot quyidagi ilmiy yondashuvlar asosida olib borildi:

1. Pedagogik-didaktik yondashuv

Bu yondashuv loyiha metodining o'quv jarayoniga ta'sirini, talabalarning mustaqil ishlashi, iqtisodiy axborotni qabul qilishi va qayta ishlashi darajasiga ta'sirini o'rganishga xizmat qildi. Didaktik nuqtai nazardan loyiha metodi:

- o'quv jarayonini faol o'zlashtirishga yo'naltiradi;
- iqtisodiy ma'lumotlarni mustaqil izlash va tahlil qilish imkonini yaratadi;
- real iqtisodiy jarayonlarni o'rganish orqali bilimlarni amaliyotga bog'laydi.

Masalan, talabaga "O'zbekistonning 2020–2024-yillar YAIM o'sish dinamikasini tahlil qilish" mavzusida loyiha topshirig'i berilganda, u davlat statistika qo'mitasi saytidan ma'lumotlarni yig'adi, Excel yoki Google Sheets dasturida diagramma tuzadi, so'ng iqtisodiy omillarni taqqoslaydi. Bu jarayon pedagogik maqsadga — iqtisodiy axborot bilan ishlash kompetentligini rivojlantirishga bevosita xizmat qiladi.

2. Axborot-tahliliy yondashuv

Tadqiqotda iqtisodiy axborotlarni qayta ishlashning metodik asoslari o'rganildi. Loyiha metodidan foydalanilganda talabalar quyidagi axborot tahlili bosqichlarini bajargani kuzatildi:

1. Ma'lumotlarni izlash: rasmiy statistik bazalar, xalqaro ma'lumotlar banklari, iqtisodiy hisobotlar.
2. Ma'lumotlarni saralash: iqtisodiy ko'rsatkichlar bo'yicha guruhlash, filtrlar qo'llash.
3. Tahlil qilish: o'sish sur'atlari, farqlar, nisbatlar, iqtisodiy indekslar.
4. Vizualizatsiya: diagramma, grafik, dinamik jadval yaratish.
5. Xulosa chiqarish: iqtisodiy sabab-oqibatlarini asoslash.

Masalan, "Inflyatsiya darajasining iste'mol narxlariga ta'siri" loyihasida talabalar 12 oylik inflyatsiya ma'lumotlarini olib, chiziqli grafik yaratadi va narxlar indeksining o'zgarishiga ta'sir qiluvchi omillarni tahlil qiladi.

3. Amaliy-tajriba yondashuvi

Tadqiqot doirasida loyiha metodidan foydalanilgan o'quv guruhlar bilan an'anaviy ma'ruza-usulida o'qitilgan guruhlar natijalari taqqoslandi. Natijalar shuni ko'rsatdiki:

- loyiha metodida o'qigan talabalar iqtisodiy axborot tahlilida 35–40% yuqori natija ko'rsatdi;
- ma'lumotlarni izlash tezligi 1.6 barobar oshdi;
- ma'lumotlarni tahlil qilishdagi xatoliklar 28% kamaydi;
- iqtisodiy xulosalar berish aniqligi an'anaviy guruhga nisbatan sezilarli ravishda yuqori bo'ldi.

4. Loyiha metodini qo'llashning bosqichlari

Tadqiqot asosida iqtisodiy axborot bilan ishlashga yo'naltirilgan loyiha metodining bosqichlari ishlab chiqildi:

1-bosqich. Muammoni aniqlash

Talabalar iqtisodiy masalaning mohiyatini tushunadi. Misol: "Iste'mol bozorida narxlar o'sishining asosiy omillarini aniqlash".

2-bosqich. Ma'lumotlarni yig'ish

Talaba rasmiy statistik axborotlarni topadi. Manbalar: stat.uz, IMF Data, World Bank Data. O'tgan yillardagi bozor narxlarini o'rganadi, taqqoslaydi, sabablarini o'rganadi.

3-bosqich. Tahlil qilish

Talaba o'sish sur'atlarini hisoblaydi, jadval va grafiklar yaratadi. Misol: 3 yillik inflyatsiya sur'atlarining taqqoslanishi. Maxsulot tannarxini o'rganadi, sarflangan xarajatlarni o'rganadi, transport xarajatlarni o'rganadi.

4-bosqich. Modellashtirish

Iqtisodiy jarayonlar ssenariylari yaratiladi. Misol: "Inflyatsiya 2% oshsa, real daromadlar dinamikasi qanday o'zgaradi?"

5-bosqich. Loyiha taqdimoti

Talabalar o'z xulosalarini asosli tarzda himoya qiladi. Xulosalarini jadvalda aks ettiradi, diogrammalar ko'rinishida tasvirlaydi. Bu esa axborotlarni taqqoslash uchun qulay vosita bo'lib xizmat qiladi.

5. Tadqiqot metodlari

• *Kuzatish.* Bunda iqtisodiy jarayonlar kuzatiladi, natijalar xujjatlarda aks ettiriladi. Kunlik, haftalik, oylik va yillik ma'lumotlar umumlashtirilib xulosalar qilinadi.

• *Taqqoslash.* Iqtisodiy jarayonlarga oid ma'lumotlar taqqoslanadi, osish sodir bo'lgan bo'lsa unga sabab bo'lgan omillar o'rganiladi, pasayish kuzatilgan bo'lsa sabablari o'rganiladi va xulosa qilinadi.

• *Iqtisodiy-statistik tahlil.* Bunda iqtisodiy jarayonga oid statistik ma'lumotlar (hududlar bo'yicha, yillar bo'yicha) o'rganiladi.

• *Loyiha faoliyatini baholash.* Bu loyiha samaradorligini aniqlash, resurslardan oqilona foydalanishni ta'minlash va kelajakdagi qarorlarni asoslash uchun zarur jarayon. U nafaqat moliyaviy ko'rsatkichlarni, balki ijtimoiy va strategik omillarni ham qamrab oladi.

• *Test va diagnostika metodlari.* Bunda testlar talabalarning bilimlarini baholashda qo'llanilsa, diagnostika test natijalariga ta'sir qilgan ijobiy va salbiy jarayonlarni o'rganib tahlil qiladi. Bu metodlar birgalikda ta'lim samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Talabalarga individual yondashishga asos bo'ladi.

NATIJALAR

Tadqiqot natijalari loyiha metodining iqtisodiy axborot kompetentligini rivojlantirishda yuqori samaradorlikka ega ekanini tasdiqladi. Asosiy natijalar quyidagilardan iborat:

1. *Talabalarining iqtisodiy axborot bilan ishlash tezligi oshadi.* Ular statistik ma'lumotlarni topish, saralash va qayta ishlashda ancha faol bo'ladi.

2. *Tahliliy fikrlash kuchayadi.* Talabalar iqtisodiy ko'rsatkichlar o'rtasidagi bog'liqlikni mustaqil aniqlay oladi.
3. *Ma'lumotlarni vizualizatsiya qilish ko'nikmalari shakllanadi.* Diagramma, grafik, pivot-jadvallar bilan ishlashi ancha osonlashadi.
4. *Iqtisodiy qarorlar qabul qilishda asosli yondashuv rivojlanadi.* Talabalar iqtisodiy holatga ta'sir qiluvchi omillarni ajrata oladi.
5. *Pedagogik faoliyat samaradorligi oshadi.* O'qituvchi uchun tahlilga tayyor natijaviy materiallar paydo bo'ladi.

MUHOKAMA

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, loyiha metodi talabalarning iqtisodiy axborot bilan ishlash qobiliyatini rivojlantirishda muhim pedagogik vosita hisoblanadi. Bu metod an'anaviy o'qitishdagi passivlikni bartaraf etadi va talabani faol axborot izlovchiga, tahlilchi va tadqiqotchiga aylantiradi.

Muhokama jarayonida aniqlangan asosiy jihatlar:

- loyiha metodi iqtisodiy axborotni o'rganishni real bozor vaziyatlariga bog'laydi;
- talabalar ma'lumotlar bilan ishlashda raqamli dasturlardan samarali foydalanishni o'rganadi;
- iqtisodiy masalalarni hal qilishda ilmiy asoslangan yondashuv kuchayadi;
- hamkorlikda ishlash, muammoli vaziyatni tahlil qilish ko'nikmalari shakllanadi.

XULOSA

Yakuniy xulosa sifatida aytish mumkinki, loyiha metodi iqtisodiy axborot kompetentligini shakllantirishning eng samarali pedagogik texnologiyalaridan biridir. Bu metod yordamida talabalar:

- iqtisodiy axborotlarni turli manbalardan izlab topish, tanlash va tizimlashtirish qobiliyatiga ega bo'ladi. Bunda rasmiy statistik ma'lumotlar, moliyaviy hisobotlar, iqtisodiy yangiliklar, tahliliy maqolalar va elektron ma'lumotlar bazalaridan foydalanadi;
- statistik ko'rsatkichlarni tahlil qiladi. Bunda iqtisodiy hodisa va jarayonlarni raqamlar, foizlar, indekslar, grafiklar va diagrammalar asosida tahlil qiladi. Tahlillar natijasida rivojlanish tendensiyalari, muammolari va imkoniyatlari baholanadi;
- iqtisodiy jarayonlarni modellashtiradi. Bunda iqtisodiy jarayonlarning soddalashtirilgan modelini yaratadi, bu esa rivojlanish darajasini bashorat qilish imkonini beradi. Modellar matematik formulalar, jadvallar, diagrammalar yoki maxsus dasturiy vositalar yordamida yaratilishi mumkin;
- asosli iqtisodiy qarorlar qabul qilishni o'rganadi. Bunda iqtisodiy ma'lumotlar va tahlil natijalari asosida eng maqbul va samarali qarorlar qabul qilish imkoniyatiga ega bo'ladi. Qaror qabul qilish jarayonida risklar, xarajatlar va kutilayotgan foyda hisobga olinadi.

Oliy ta'limda iqtisodiy fanlarni o'qitishda loyiha metodini keng qo'llash ta'lim mazmunining amaliy va innovatsion yo'nalishini kuchaytiradi, talabalarning raqamli iqtisodiyotga mos kompetentligini rivojlantiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mamarajabov, M. E., & Normatova, R. N. (2016). USING COMPUTER PRESENTATIONS AT THE LESSONS OF ENGLISH LANGUAGE. *Philology*, (4), 82- 83.
2. Mamarajabov, M. E., & Ismoilova, D. S. (2020). THE CONCEPT OF DEVELOPMENT OF INFORMATION TECHNOLOGY EDUCATION IN THE SYSTEM OF CONTINUOUS EDUCATION IN THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN. *Theoretical & Applied Science*, (6), 481-487.
3. Dewey, J. (1938). *Experience and Education*. New York: Macmillan
4. Е.Л. НОВИКОВА МЕТОД ПРОЕКТОВ учебно-методическое пособие. г. Ростов-на-Дону 2018 год.
5. Пахомова Н.Ю. Метод учебного проекта в образовательном учреждении: Пособие для учителей и студентов педагогических вузов. - М.: АРКТИ, 2003.

6. Ю. В. Баёва МЕТОД ПРОЕКТА КАК СОВРЕМЕННАЯ ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ТЕХНОЛОГИЯ
7. Басалаева Е.В. МЕТОД ПРОЕКТОВ В ОБРАЗОВАНИИ. Журнал Современные наукоемкие технологии. 2008. № 6 С. 62-64
8. Rajabov A.X. “Aholining iqtisodiy axborot savodxonligini oshirishdagi muammo va kamchiliklar”. Maktabgacha va maktab ta’limi jurnali. 2025 yil <https://www.maktabgacha-va-maktab-talimi-jurnal.uz/index.php/jurnal/article/view/1632>
9. Rajabov A.X RAQAMLI IQTISODIYOTGA O’TISH JARAYONIDA BO’LAJAK IQTISODCHILARGA QO’YILADIGAN TALABLAR. <https://cyberleninka.ru/article/n/raqamli-iqtisodiyotga-otish-jarayonida-bo-lajak-iqtisodchilarga-qoyiladigan-talablar/viewer>
10. Rajabov A.X TALABALARNING IQTISODIY AXBOROT KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK IMKONIYATLARI
11. Rajabov A.X IQTISODIYOT YO’NALISHIDA TA’LIM OLAYOTGAN TALABALARNING EXCEL DASTURIDA STATISTIK FUNKSIYALAR BILAN ISHLASH KO’NIKMASINI OSHIRISH SRZNAЧ VA SRZNAЧA FUNKSIYALARI MISOLIDA MUҒALLIM XҒM YZLIKSIЗ БИЛИМЛЕНДИРИЎ Илимий-методикалық журнал 2023/12 6 tom. 366-370 betlar.